

**AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM ÉS
A BRAZÍLIAI ANTIKOMMUNISTA PROPAGANDA
AZ 1950–60-AS ÉVEK FORDULÓJÁN**

**THE HUNGARIAN REVOLUTION OF 1956 AND
THE ANTI-COMMUNIST ARGUMENTATION IN BRAZIL,
IN THE LATE 1950S AND EARLY 1960S**

SZILÁGYI ÁGNES JUDIT

Abstract: In the late 1950s and early 1960s, standpoints changed in the Brazilian foreign policy, as it became adapted to the transformation of the international situation. A public debate began in which two poles were formed: one of the poles promoted the economical opening on the basis of pragmatic considerations for Central and Eastern European countries, and the other camp – especially the side committed with anti-communist and anti-Soviet ideals – rejected the Brazilian approach to the Soviet Union. In their argumentation, Hungary and the Hungarian Revolution of 1956 appeared as an example, as a heroic resistance against the communist regime. We present our study in Brazilian anti-Soviet rhetoric through the analysis of printed sources (books, pamphlets), which show the Hungarian Revolution becoming a heroic, symbolic event. This was particularly suitable for the anti-communist propaganda at the time, where the Hungarians appeared as an enslaved nation and the Revolution of 1956 becomes the symbol of resistance against Communism.

Keywords: Brazil, Hungary, Hungarian Revolution of 1956, anti-communist propaganda

Magyarország a XX. század második felében a brazil diplomácia, a politikai és a gazdasági élet, illetve a sajtó számára a „kommunista tábor” vagy a „szovjet zóna” egy kis, önmagában viszonylag jelentéktelen állama volt. A szovjet befolyási övezet országainak szabadságtörekvései közül azonban a legnagyobb hatása és nemzetközi visszhangja az 1956-os forradalmunknak lett, ami vitathatatlanul a Nyugat Magyarország iránti érdeklődésének¹ csúcspontját jelentette, bár nem önmagában volt fontos Latin-Amerikában, hanem a kétpólusú világ erőviszonyainak koordináta-rendszerébe helyezve, elsősorban az antikommunista propaganda számára.

¹ Vö. ANDERLE 2007, 143–159.

A független brazil külpolitika

Brazília a II. világháborút a Szövetségesek oldalán fejezte be, és ezután külpolitikáját majd másfél évtizeden keresztül az antikommunizmus jegyében, szorosan az Egyesült Államokéhoz igazította. Az 1950-es évtizedben azonban több olyan változás következett be a világban, amely az 1960-as évek elejére módosította a korábbi külügyi irányvonalat, és a brazil kormányzat kialakította az úgynevezett független külpolitikai (*Política Externa Independente*) irányvonalat. Jânio Quadros (1961) és João Goulart elnöksége (1961–64) idején a megváltozott nemzetközi körülmények között tágítani igyekezett az ország diplomáciai és gazdasági mozgásterét. A független külpolitika fontos eleme lett a nyitás a Szovjetunió, valamint Közép- és Kelet-Európa országai felé.² A diplomáciai lépések hátterében gazdasági és belpolitikai érdekek húzódtak, hiszen a Getúlio Vargas³ halála (1954) utáni időszak alapkérdése továbbra is a felzárkózás, a gazdaságfejlesztés problematikája maradt. Thomas E. Skidmore szerint: „Quadros azt remélte, hogy könnyíthet Brazília pénzügyi gondjain, ha egyszerre három hatalmi központtal is kapcsolatot tart: az Egyesült Államokkal, Nyugat-Európával és a szovjet blokkal.”⁴ Az új külpolitikai irányvonal formálódását a brazil külügyminisztérium (*Itamaraty*) keretein belül szemléleti reform, falain kívül pedig egy szélesebb szakmai, közéleti vita kísérte. A diskurzus egyik alapvető kérdése az volt, hogy Brazília hogyan viszonyuljon a „keleti blokk” országaihoz.

A brazil kormány 1947 októberében szakította meg a diplomáciai viszonyt korábbi szövetségesével, a Szovjetunióval. A közép- és kelet-európai országokkal pedig a II. világháború folyamán szűntek meg a hivatalos kapcsolatok. Magyarország és Brazília között a követek kölcsönös hazahívására 1942-ben került sor, aztán a háború befejeztével, 1946 és 1949 között a Rio de Janeiró-i illetve a São Pauló-i svéd kirendeltségen működtek magyar diplomaták. 1953 novemberében tárgyalások kezdődtek egy kereskedelmi egyezményről, amit a brazil és a magyar fél 1954. április 19-én alá is írt.⁵ Argentínával 1949-ben, Bolíviával 1952-ben, Uruguayjal 1956-ban állt helyre a diplomáciai kapcsolatunk.⁶

A diplomáciai kapcsolatok újra felvételét megelőző vita

Abban a vitában, ami Braziliában a nyitás kérdéséről kialakult, hamarosan két pólus formálódott. „A kereskedelmi kapcsolatok helyreállítása a szovjet blokkal a legvitatottabb, a legérzékenyebb és a legkellemetlenebb kérdés ma Braziliában” –

² Uo. 23–24. és lásd még STORRS 1973. és VIZENTINI 2004.

³ A brazil elnök nevéhez fűződő pregnáns politikai korszakról (1930–45; 1950–54) magyar nyelven lásd SZILÁGYI 2004.

⁴ SKIDMORE 1986 [1967], 199. (Az idegen nyelvű szövegekből idézett részletek fordítását a tanulmány szerzője készítette.)

⁵ ÓNODY 1960, 43.; VIZENTINI 2004, 72.

⁶ Vö. DÖMÉNY 2008, 137–138.

írta a magyar származású brazil közgazdász, Ónody Olivér 1960-ban.⁷ Az egyik oldalon azok álltak a polémiában, akik a Szovjetunióval való kapcsolatépítést helyesnek tartották, főként pragmatikus, gazdasági szempontból. A kereskedelem diverzifikálása mellett már az 1950-es évek közepe óta sokan érveltek. A nyitás hívei ott voltak a gazdasági és politikai elit legmagasabb köreiben. Ezen az állásponton volt például Oswaldo Aranha,⁸ a brazil diplomácia emblematikus figurája, aki véleményét több tanulmányban és előadásban is kifejtette. A Rio de Janeiro-i hadiakadémián (*Escola Superior de Guerra*) tartott 1957-es előadásában (*O bloco soviético na panorama mundial*⁹ [A szovjet blokk helye a világpolitikában]), vagy a *Revista Brasileira de Política Internacional*¹⁰ című külpolitikai folyóirat 1958 júniusi számában közölt tanulmányában, *Relações diplomáticas com a União Soviética* (Diplomáciai kapcsolatok a Szovjetunióval). Aranha a Szovjetunióval való kapcsolatfelvételt támogató álláspontját 1957-ben Juscelino Kubitschek elnöknek is kifejtette, és leszögezte: „A külpolitikában a lehető legnagyobb hiba, ha megpróbálunk nem tudomást venni a realitásokról. A szovjet tömb immáron nemcsak az ENSZ-hez csatlakozott, de minden más vonatkozásban is sokszor döntő befolyást gyakorol a nyugati világ, sőt még az Egyesült Államok elhatározásaira is...”¹¹

A közéleti, politikai vita egyik pólusát az antikommunista, élesen szovjetellenes vélemény képezte, a közeledés bármilyen formáját teljesen elutasítva Brazília és a rubel-övezet országai között. A kontra-álláspont befolyásos szószólói szintén a legmagasabb körökhöz tartozó politikusok és más prominens közszereplők voltak. A hadsereg soraiból elutasító volt például Odylo Denis marsall, a Quadros kormány hadügyminisztere. A sajtó részéről nyíltan szovjetellenes volt a két legolvasottabb napilap az *O Globo* és az *O Estado de São Paulo* hangvétele. A katolikus főpapok köréből pedig például Jayme de Barros Câmara bíboros, az 1955-ben

⁷ Ónody Oliver (1911–1997) közgazdász, gazdaságtörténész 1950-ben kapott brazil állampolgárságot. Az emigrációban kutatói pályája különböző nagy gazdaságkutató intézetekhez kötötte (*Departamento Econômico da Federação das Indústrias do Estado de São Paulo* 1947–1950; a Rio de Janeiro székhelyű *Confederação Nacional da Indústria*, 1950–1953; *Banco Nacional do Desenvolvimento Econômico* – BNDE, ma BNDES, 1953–1977). 1975-ben választották a brazil történelmi és földrajzi intézet (*Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro*) tiszteletbeli, majd hat évvel később rendes tagjává. Számos könyv és szaktanulmány szerzője, közülük a legjelentősebb a brazil infláció történetéről írott műve: *A Inflação Brasileira 1820–1958*. (Rio de Janeiro, Editora AGIR, 1960.) Életéről és pályájáról bővebben lásd PONGRÁCZ 2006, 63–73.

⁸ Oswaldo Aranha (1894–1960) Getúlio Vargas elnök híve és közeli munkatársa volt. 1931-től Vargas ideiglenes kormányában igazság-, pénz- és belügyminiszter, majd washingtoni követ (1933–37), külügyminiszter (1938–44). A háború után két alkalommal is vezette a brazil ENSZ delegációt (1946–47 és 1957), 1953–54-ben pedig – Vargas újabb elnöksége idején – ismét pénzügyminiszter volt.

⁹ ARANHA 1957.

¹⁰ ARANHA 1958, 18–28.

¹¹ Idézi HILTON 1994, 486.

alapított Latin-amerikai Püspöki Tanács (CELAM) első elnöke is a tiltakozók között volt.¹² Ő úgy vélekedett: „még nem vagyunk a kulturáltságnak elég magas szintjén ahhoz, hogy ellent tudjunk állni annak a hatásnak, amit az ezekkel az országokkal való kapcsolat jelent”.¹³

A diplomáciai viszony helyreállításához nélkülözhetetlen volt a lojális külügyminisztériumi apparátus közreműködése. Azonban az *Itamaraty* szemléleti reformja nem haladt zökkenőmentesen. Egyes munkatársai azzal érveltek, hogy a szocialista országok kirendeltségeinek dolgozói veszélyes kommunista ügynökök és kémek, a kommunizmus szálláscsinálói lehetnek Braziliában. Ez volt a meggyőződése például Manuel Pio Correia-nak, aki a minisztérium politikai osztályát vezette 1959–60-ban. Így ír erről önéletrajzában a hidegháború korszakát jellemezve: „A Szovjetunió más, Kubánál fontosabb országokba is igyekezett betenni a lábát. Chile, Argentína és Brazília egyaránt a célpontjai között volt, ahol az agitáció és propaganda (AGITPROP) terén jelentős aktivitást fejtett ki, főként a felforgató eszmék által leginkább átítatott csoportok, az »entellektüelek«, újságírók, művészek, diákok és munkások körében. Közöttük az eszme diszkrétan és a »fedőszervezeteken« keresztül terjedt, ez utóbbiak úgy határozhatók meg, mint látszólag törvényes keretek között működő, ám valójában titkos akciók fedezésére szolgáló csoportok, melyek mindenekelőtt olyan szimpatizánsokat toboroztak, akik az »ügy« szolgálatában fogékony és jól irányítható ügynököknek bizonyultak.”¹⁴

Carlos Pena Boto és a *Cruzada Brasileira Anticomunista* – CBA álláspontja

A pregnáns kontra-álláspont egy másik, igen aktív képviselője volt a dél-amerikai ország nyilvánosságában a radikális antikommunista katonatiszt és politikus, Carlos Pena Boto (1892–1973). 1952-ben ő alapította a brazil antikommunizmus „keresztes vitézeinek” (*Cruzada Brasileira Anticomunista* – CBA) civil szervezetét, mely célját abban látta, hogy „szavakkal, de nem tettekkel harcol a kommunizmus ellen”. Pena Boto fontos szerepet játszott az ellenkampányban, amelyet Quadros elnök 1961. január–augusztusi politikája és a Szovjetunióhoz való közeledés váltott ki. Majd „1961 augusztusát követően, miután João Goulart, a korábbi alelnök került a köztársasági elnöki székbe, ennek az új kormányzatnak is vehemens ellenzéke lett. Pena Boto annak a katonai-politikai mozgalomnak volt az elkötelezett híve, mely 1964. március 31-én megbuktatta az elnököt. A *Cruzada Brasileira Anticomunista* aktivitása érzékelhetően gyengült a brazil katonai rezsim konszolidálódásával, mely elhárította a »kommunista veszélyt«.”¹⁵ Így az 1964-es katonai hatalomátvételt követően a *Cruzada* és Pena Boto szerepe egyaránt jelentősen csökkent a brazil politikai életben.

¹² Vö. VIZENTINI 2004, 162. és ALENCASTRE 1959, 23.

¹³ Idézi ALENCASTRE 1959, 23.

¹⁴ CORRÊA 1996, 655–656.

¹⁵ Pena Boto életrajzát lásd BELOCH–ALVES DE ABREU 1984. I. kötet. 429.

A CBA legaktívabb korszakában sajtóközleményeket, kiáltványokat, pamfleleteket és könyvecskéket adott ki álláspontja népszerűsítésére. Ezeken szerzőként az alapító-elnök neve szerepel: „Carlos Penna Botto admirális”.¹⁷ Így ő jegyzi azt a füzetsorozatot is, melyet 1961-ben Petrópolisban, az Editôra Vozes Limitada kiadónál jelentetett meg a szervezet, s amelynek három kötetét használtuk fel elemzésünkhöz: (I.) *O que é o comunismo!* (Mi a kommunizmus!), (II.) *Como se desenvolve a Ofensiva Comunista* (Hogyan erősödik a kommunista offenzíva) és (IV.) *A Desastrada Política Exterior do Presidente Jânio Quadros* (Jânio Quadros elnök szerencsétlen külpolitikája). (Mindhárom kiadvány megtalálható a berlini *Ibero-Amerikanisches Institut* gyűjteményében.)

Az 1956-os forradalom az antikommunista érvelésben

Carlos Pena Boto és általában a brazil antikommunisták nagy figyelemmel fordultak Magyarország és 1956-os forradalma felé. A magyar nép szerepe ebben az összefüggésben szimbolikus és pozitív volt számukra. A „keleti blokk” felé történő nyitás kérdésében hidegen hagyták őket a gazdasági érvek, ellenvéleményük – a pro-argumentációval szemben – tisztán ideologikus volt. A szovjetektől való merev elzárkózást erkölcsi protestálásként és az önvédelem eszközeként fogták fel. Ebben a gondolatrendszerben a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok bővítése nem pozitívumként, hanem sokkal inkább veszélyforrásként, a kommunista mesterkedés eszközeként jelent meg, olyasvalamiként, ami utat nyithat a kártékony ideológia nemzetközi expanziójának. „A »kereskedelem« – ahogy Pena Boto fogalmaz – mostanra a globális marxista offenzíva egyik legfőbb fegyverévé vált...”¹⁸

Ráadásul a kapcsolatépítés nemcsak úgy általában tűnt veszélyesnek a kontra-interpretáció szerint, hanem konkrét nemzetbiztonsági kockázatot is hordozott Brazíliára nézve: „Az Oroszországnak alávetett országok követségeinek, képviselőiteinek vagy konzulátusainak – írja Pena Boto – minden munkatársa diplomatabörbe bújít kém, propagandista vagy agitátor.”¹⁹ Órizkedni kell tehát a befolyásuktól, mert Brazília is könnyen kommunista befolyás alá kerülhet. Magyarországnak mint elrettentő példának az említése ebben az összefüggésben igen elterjedt volt a szovjetellenes sajtóban. Például az antikommunista *Ação Democrática* (Demokrata akció) szerkesztőségi cikke, 1959 júliusában így idézte fel a magyar példát: „A kocka el van vetve. A kommunizmus vagy ellenállásba ütközik [...] vagy egyre nagyobb teret nyer. És akkor egy napon, a közeli vagy talán csak a távolabbi jövőben nagy meglepetésünkre arra eszmélünk, hogy nem leszünk többé szabad nemzet, hanem második Magyarországgá válunk.”²⁰

¹⁷ BELOCH-ALVES DE ABREU szerkesztette kézikönyv a Pena Boto írásmódot használja, míg az általunk elemzett kiadványokon a Penna Botto névváltozat szerepel, a korábbi helyesírás szerint.

¹⁸ BOTO (III.) 1961, 14.

¹⁹ BOTO (IV.) 1961, 93.

²⁰ Idézi SÁ MOTTA 2006, 133.

A belbiztonsági kérdéshez hasonló súlyú volt az erkölcsi dilemma, amit a kontra-érvelés felvetett: „Kereskedelmi kapcsolatokat ajánlani Szovjet-Oroszországnak különösen morális szempontból gusztustalan... Van ugyan, aki azt mondja, hogy a pénznek nincs szaga és nem számít, hogy egy termék honnan származik... De ez teljességgel erkölcstelen. A pénznek igenis van szaga, és az árunak van eredete, és származásának tiszta vagy tisztátalan volta szükségképpen befolyásolja azt, hogy megvegyük-e vagy sem”²¹ – figyelmeztet a CBA vezetője.

Az antikommunista érvelés mindig határozottan elválasztotta egymástól, és szembe is állította a „csatlós országok” (a brazil terminológia tükör fordítása: szatellit országok) államvezetését, valamint heroikus, szenvedő népét. Ilyen módon Pena Boto számára például Magyarországból is kettő létezett: mindaz, amit „a Kreml véreskezű és kegyetlen bábjának, Kádár Jánosnak a kormánya” vagy a „gonosztevő Kádár János” képviselt, a másik oldalon pedig „az 1956-ban szovjet tankokkal eltiport magyar tömegek”, „a magyar hazafiak, akik megpróbálták lerázni a kommunizmus igáját”.²² A kontra-érvelésnek ebben az ideologizáló és moralizáló gondolatmenetében Magyarország, illetve az 1956-os forradalom kiemelt helyet foglalt el. Úgy is mint a szovjet politikai rendszerrel szembeni ellenállás jelképe, és úgy is mint szenvedő ország, gyakran használt szimbólummá vált az antikommunista propaganda szótárában. „A nemes szívű ifjúság meg kell, hogy rendüljön látva a kommunisták gyászos és tragikus tetteit, amit a világon elkövettek a terror rendszerének 1917-es oroszországi létrejöttétől, egészen az 1956-os magyarországi vérfürdőig”²³ – írja Carlos Pena Boto.

A forradalom egyes történelmi pillanatainak kiemelése a tipizálást szolgálta, a kommunista rendszer általános sajátosságaként jelent meg. Jó példa erre Pena Botonál a cinikus propaganda gépezet jellemzése: „Amikor embertömegek lemészárlása kerül szóba, ahogy az a magyar hazafiak esetében történt, rögvest jön a gyomorforgató, hamis önigazolás: »nem is hazafiak voltak azok, hanem a kapitalista imperializmus ügynökei, akik fel akarták tartóztatni Magyarországot a szocializmus útján való dicsőséges menetelésében; és ezeknek a reakciósnak az ártalmatlanná tétele ilyen módon szükséges, jogos és teljesen erkölcsös volt«.”²⁴

Bár a kontra-argumentációban a magyar forradalom részletes bemutatására, árnyalt analizisére nem került sor, a rá való hivatkozás bizonyos tények ismeretét feltételezte. Az érvelés során a közelmúlt egy jól ismert, bővebb magyarázatot nem is igénylő eseményeként, egyfajta hívó szóként szerepelt. Joggal, hiszen a közvéleményben néhány év távlatából még élt a magyar ügy emléke, mint a sajtóban alaposan tárgyalt világpolitikai eseményé. 1956-ban a brazil sajtó valóban meglehetősen részletesen számolt be a forradalomról, az eseményeket, a tényeket a média különféle irányultságú orgánumai a maguk módján interpretálták. A nagy pél-

²¹ BOTO (III.) 1961, 15.

²² Uo. 38., 64., 101., 8.

²³ BOTO (I.) 1961, 19.

²⁴ Uo. 11.

dányszámú, országos újságok általában szabad utat engedtek az antikommunista megnyilatkozásoknak, míg ezek élet inkább csak a partikuláris lapokban (például a *Voz Operária* [Munkások Hangja]) igyekeztek tompítani.²⁵

Az *O Estado de São Paulo* hírei 1956-ban

A Carlos Pena Boto által 1961-ben használt antikommunista érvek és a terminológia elemei már 1956-ban, a magyar forradalomról szóló híradásokban is jelen voltak akár a nagy, országos lapok hasábjain. Brazília-szerte talán a legbefolyásosabb, az egyik legnagyobb, São Paulóban megjelenő napilap a gazdasági liberalizmus és a politikai konzervativizmus tradícióit követő, a hidegháborús helyzetben antikommunista irányultságú *O Estado de São Paulo* (*OESP*) olvasói is napról napra részletes tájékoztatást kaptak a magyarországi eseményekről.

A térségünkről szóló hírek már jóval október 23-a előtt megszorodtak az erős külpolitikai érdeklődéssel szerkesztett brazil újság hasábjain. Aztán a magyar események robbanásszerű előtérbe kerülése vált érzékelhetővé, ugyanúgy, mint a figyelem átmeneti lankadása a szovjetek bevonulását, illetve a Kádár kormány november 7-i hivatalba lépését követően.

Az aktuális brazil kormányzat álláspontjához képest az *O Estado* ellenzéki pozíciót foglalt el, *udenista*²⁶ meggyőződéssel bírálta előbb Kubitschek, majd főleg João Goulart elnök politikáját. A szerkesztőség véleményét – az újság hagyományaihoz híven – ekkor is a legrégebbi és talán legismertebb rovat, a harmadik oldalon megjelenő *Notas e Informações* (Megjegyzések és hírek) foglalta össze, amit a mai napig, bizonyos értelemben, a brazil konzervativizmus és jobboldaliság zsinórmértékének és esszenciájának tekintenek. Ez a nézetrendszer többek között magában foglalja a diktatúra bármilyen formájának elvetését, ami külpolitikai síkon heves antikommunizmus és Szovjetunió-ellenesség formájában is megmutatkozott, különösen a hidegháború idején, és fokozott érdeklődést implikált a szocialista országokkal kapcsolatos események iránt. Az újság külpolitikai rovata, Giannino Carta és a laptulajdonos fia, Ruy Mesquita vezetésével éppen az 1950-es években vált kiemelkedő színvonalúvá, Brazília-szerte a legelismertebbé. A címlaldalt – ettől kezdve az 1970-es évekig – szinte kizárólag a külföldről érkező hírek foglalták el.

São Paulo – város és állam – lakossága nagy részben európai bevándorlókból vagy azok leszármazottaiból áll, köztük sok a magyar is, akik mohó kíváncsisággal figyelik az európai eseményeket. Ráadásul az *O Estado* szerkesztőségének 1956 májusa óta, a brazil sajtótörténetben egyedülálló módon, volt befolyásos magyar tagja, a külpolitikai kommentátor, Boér Miklós személyében, aki újságírói működése során folyamatosan ébren tartotta a magyar ügyek iránti érdeklődést.

²⁵ Az 1956-os braziliai sajtóviszhangról lásd SZABO et al. 2006, 118–128.

²⁶ Az UDN (*União Democrática Nacional*) nevéből képzett kifejezés, ez a párt az elnökválasztási küzdelmekben Kubitschek (PSD – *Partido Social Democrático*), illetve Goulart (PTB – *Partido Trabalhista Brasileiro*) ellenfele volt.

A magyar forradalom napjaiban az *O Estado* jórészt nagy hírügynökségektől, a UP-től és az AFP-től átvett anyagokból dolgozott, általában egynapos átfutással. Jelentős terjedelmet szentelt a Magyarországról szóló híreknek, melyek – a közeli válsággal osztozva – először október 11-én kerültek címlapra: A magyar írók nagyobb szabadságot követelnek – Börtönben a politikai rendőrség korábbi vezetője – A Petőfi-kör győzelme – Az evangélikus püspök szabadon bocsátása Magyarországon. Ez a néhány szalagcím is arról árulkodik, hogy az *OESP* részletekbe menően ismertette a helyzetet, és ez a fajta alaposság végig jellemző maradt a forradalmi napokban. Tizenegyedikétől átmenetileg a lengyel események kerültek előtérbe és a címloldalra (de Magyarországról szóló cikkek, tudósítások ezt követően is, mindennap voltak a lapban), hogy aztán 24-étől a hírdömping, nagy cikkekkel és fotókkal jelezze, a budapesti forradalom szenzációként robbant, egy bő hétig érezhetően lázban tartotta az újság szerkesztőit és vélhetően olvasóit is. November 1-én a közeli hírek veszik át a címloldalt. Majd 4-én a szovjet csapatok bevonulásának híre ismét a címlapra kerül, de ezután lankad az érdeklődés, sok az információ a magyar ellenállásról, de 6-ától már csak az újság belsejében. A hírügynökségi anyagokból összeállított cikkek az eseményeket, illetve azok nemzetközi visszhangját rögzítik és nem sokban térnek el a külföldi sajtóból jól ismert tartalomtól.

Érdekesebbek azok a kisebb tudósítások, melyek a braziliai reakciókról szólnak. Sok ilyen található az október 30-i számban. Rögtön a címlapon jelent meg a magyar kolónia segélykérő felhívása a São Pauló-iakhoz, a második oldalon a brazil külügyminisztérium nyilatkozata, melyben az ENSZ Biztonsági Tanácsának összehívását sürgeti a magyar kérdésben, a negyedik oldalon a Rio de Janeiró-i képviselőházban elhangzott, a magyar ügyet támogató felszólalás olvasható, az ötödiken pedig a São Pauló-i katolikus egyetem jogi karának diákszervezete által közzétett, erőszakellenes nyilatkozat. A hatodik oldalon található a braziliai magyar szervezetek végrehajtó bizottsága és a dél-amerikai magyarok föderációja által jegyzett kiáltvány. A november 1-i számból megtudhatjuk, hogy a São Pauló-i parlament megemlékezett a szabadság Magyarországon aratott győzelméről (5. o.). November 2-án Dominika santosi konzulja, Peter Muranyi kér segítséget a magyar hazafiaknak (9. o.), és ugyanitt találjuk a hírt és a fotót a szovjet csapatok kivonásának alkalmából, a São Pauló-i magyarok szervezésében tartott hálaadó szentmiséről. November 4-én az *OESP* a lengyel emigránsok Piłsudski Társasága (*Sociedade José Piłsudski*) táviratát közli, melyet a Brazil-Magyar Kultúregyesületnek küldött (16. o.). 10-én pedig hírt ad a riói diákok előző napi szolidaritási felvonulásáról és arról a táviratról, melyet egy antikommunista diákszervezet (*Cruzada Nacional Estudantil Anticomunista*) és egy munkásszervezet (*Confederação Nacional dos Trabalhadores na Indústria*) küldött az ENSZ-nek a magyar ügyben (40. o.).

A híreken kívül a forradalmi napokban az *O Estado* állandó rovatai, kommentárjai is gyakran foglalkoztak a magyar eseményekkel, így a *De um dia para outro* (Napról napra) és a *De uma semana para outra* (Hétről hétre), illetve az előzőleg már említett *Notas e Informações* című rovat. Ezek a szerkesztőségi álláspontot tükröző hírösszefoglalások világosan mutatják, hogy a magyarországi helyzet nem önmagában volt érdekes Brazíliából nézve, hanem mindig az egész szovjet blokk

sorsával, de legalábbis Tito pozíciójának vagy a lengyelek ügyének latolgatásával összefonódva, végső soron a kétpólusú világ koordináta-rendszerében.

Az OESP szerkesztősége 1956 őszén két meggyőződéses antisztálinista publicistát kért fel a magyar forradalom kommentálására, akik – tekintve a lap mintegy 500 000-res példányszámát – jelentősen hozzájárultak a brazil közvélemény formálásához, bár születésük szerint nem voltak brazilok.

Nicolas Boér²⁷ (1914–1987) – alias Boér Miklós – a szegedi származású újságíró és pap tanár, Mindszenty József²⁸ biográfusa, 1950 óta élt Braziliában. 1956 májusától kezdődően, szinte napi rendszerességgel közölt nemzetközi politikai elemzéseket, többek közt a *Notas e Informações* című rovatban. Pályafutása során papi hivatását feladta ugyan, de mint újságíró és több egyetem szociológusának nagy tekintélyre tett szert Braziliában és külföldön egyaránt. Számos könyvet publikált a nemzetközi kapcsolatok és a vallásszociológia témakörében. Nevét ma sugárút viseli São Paulóban.

Boér 1956-ban megfogalmazott gondolatai, az általa használt fordulatok leegyszerűsítve köszönnek vissza az 1961-es Pena Boto-féle, fent elemzett kiadványokban. November 4-i cikkében így ír: „...a magyarországi eseményekkel pedig csúcspontjához érkezett a dezintegráció folyamata az orosz kolonialista imperializmus csatlós államaiban. Tizenegy év hősiesség, passzív ellenállás után – évszázados harcokban mindig is ez volt a magyarok fegyvere az abszolutista rendszerekkel szemben – az ezeréves ország érvei megdönthetetlenek: bőven ontott vér, elpusztított főváros, véráztatta vidék, mindezzel most ismét kinyilatkoztatta, milyen rendíthetetlenül vágyik a nemzeti függetlenségre, alkotmányos szabadságjogainak zavartalan gyakorlására, és arra, hogy megvallhassa évezredek, a társadalmi struktúrákat is beragyogó hitét.”²⁹

A másik elemző publicista, aki a magyar forradalomról nagyobb terjedelemben írt, Franz Borkenau (1900–1957) német újságíró, szociológus. Fiatalon a kommunista eszmék vonzzák, az 1920-as években a német kommunista párt tagja, és dolgozik a Kominternben. Egyetemi tanulmányi során leginkább a marxizmus és a pszichoanalízis foglalkoztatja. Hamarosan kapcsolatba kerül a Frankfurter Iskola nagyjaival mint a Frankfurter Társadalomkutató Intézet munkatársa. Hitler hatalomra kerülése után elhagyja Németországot. 1936–37-ben a polgárháborús Spanyolországba utazik, megfigyeléseit szenzációt keltő, 1937-es könyvében³⁰ publikálja, melyben a szovjetek szerepét igen kritikusan ábrázolja. Az emigráció éveiben Latin-Amerikában, Panamavárosban is hosszabb időt tölt, és csak 1947-ben tért vissza Európába. A marburgi egyetem tanára, majd szabadúszó publicista Rómában, Párizsban, Zürichben. 1950-ben a *Congress for Cultural Freedom*³¹ alapító

²⁷ Rövid életrajzát lásd SZILÁGYI 1993, 6–7.

²⁸ BOÉR 1949.

²⁹ BOÉR 1956.

³⁰ BORKENAU 1937.

³¹ A szervezetet antikommunista értelmiségiek hozták létre Nyugat-Berlinben. A társaság egyik „motorja” Arthur Koestler volt, de vezető személyiségei között más magyarokat

között találjuk, ekkor már ismert kommunizmus- és Szovjetunió-szakértő, akit a szovjetológia egyik első művelőjeként tartanak számon. Másik kutatási területe a civilizációk hanyatlásának témaköre, Toynbee és Spengler életművének kritikai vizsgálata.

Borkenau az 1956-os magyar forradalomról szóló cikkeiben felveti a későbbi antikommunista propagandában is vissza-visszatérő problémát, a Nyugat felelősségének kérdését: „Az ENSZ döntése iránti érdeklődés nagyobb volt mint, amit a nyugatiak el tudtak volna képzelni. Mindenhol keserűséget tapasztaltam a Nyugat nemtörődömsége miatt. A megszálló oroszok iránti gyűlölet és a nemzeti függetlenség iránti hagyományos vágy pedig a magyar nép egészében azt az érzést táplálta, hogy ügye a Nyugat ügye is, és most azzal vádolja a Nyugatot, hogy vele együtt önmagát is elárulta.”³²

1956 emlékezete Braziliában

Az 1956-os forradalom emlékének ébren tartása főként antikommunista, szovjetellenes szempontból volt fontos Braziliában. Carlos Pena Boto – aki már évekkel fent idézett könyvei megírása előtt is foglalkozott a magyar ügygel – 1957. október 23-án, a forradalom egyéves évfordulóján Brazília képviselőjében New Yorkban járt, az Európai Rabnemzetek Közgyűlésén (*Assembly of Captive European Nations – ACEN*).³³ „Hogy is gondolhattam volna akkor – írja 1961-ben –, hogy az én Braziliám, alig több, mint három év elteltével ilyen türelmetlenül vágyik majd rá, hogy kapcsolatba lépjen Kádár János »bűnbandájával«.” Ellenérvei között megjelenik a magyarországi szovjet katonai beavatkozás ténye, és az annak nyomán létrejövő magyar rezsim illegitimitásának problémája is: „Milyen jog alapján kényszerítik rá Braziliát arra, hogy sietve felvegye a kapcsolatot a magyar kormánnyal ... annak ellenére, hogy az orosz csapatok jogsértő módon hatoltak be magyar területre.”³⁴

Az 1956-os forradalom emlékét egy évtizeden keresztül sikerült ébren tartani Braziliában. A tizedik évforduló kapcsán, 1966-ban (már az 1964-es katonai hatalomátvétel után, vagyis a kétpólusú világ rendszerében, az USA külpolitikai irányvonalához lojális, szovjetellenes rezsim idején) a magyar ügy ismét címlapra került.³⁵ Még ugyanebben az évben a Pernambuco állambeli Caruaruban működő *Livraria e Tipografia Estudantil* könyvet adott ki a forradalomról. Szerzője a kon-

is találunk: Polányi Mihályt, Méray Tibort. Az alapítók célja az volt, hogy a totalitárius erőkkkel szemben a gondolkodás, a kultúra és a tudomány szabadságát képviseljék. Bővebben lásd COLEMAN 1989.

³² BORKENAU 1956.

³³ A szervezetet 1954. szeptember 20-án hozták létre emigrációban élő közép- és kelet-európai (albán, bolgár, csehszlovák, magyar, lett, észt, litván, lengyel és román) politikusok, hazájuk szovjet megszállásának felszámolása érdekében, az Egyesült Államok anyagi támogatásával.

³⁴ BOTO (IV.) 1961, 8., 38.

³⁵ SZABO et al. 2006, 133.

zervatív nézeteiről ismert, antikommunista újságíró, Lenildo Tabosa Pessoa volt. Címe *A revolução popular – operários, estudantes e intelectuais contra o imperialismo* [Népfelkelés – munkások, diákok és értelmiségiek az idegen zsarnokság ellen]. Ez a könyv Pena Boto írásainál sokkal bővebben és mélyebben foglalkozik az 1956-os forradalommal, de a szöveg stílusa, kifejezései nagyon emlékeztetnek az antikommunista pamfletek hangvételére.

Összegzés: a vita vége

A brazil politikai élet szovjetellenes résztvevőinek argumentációját elemezve jól látható, hogy erősen kötődött a belpolitikához, érvrendszerének középpontjába, így vagy úgy, a brazil nemzeti érdeket helyezte, és ebből a pozícióból próbálta befolyásolni a kormány külpolitikájának alakulását. Az 1950-es évek végének Braziliájában azonban, ahogy több más nyugati országban is, a pragmatizmus kerekedett az antikommunista érvek fölé. A magyar forradalom ügye sem volt elég nyomós érv ahhoz, hogy Kelet- és Közép-Európa országainak megítélésén jelentősen módosítson. Végül is Jânio Quadros, illetve João Goulart elnöksége idején Braziliában a kapcsolatfelvétel melletti álláspont vált hivatalos kormánypolitikává. 1961 márciusában az *Itamaraty* diplomáciai kapcsolatot létesített a Magyar Népköztársasággal és még három másik szocialista országgal (Albániával, Bulgáriával és Romániával), novemberben pedig a Szovjetunióval is. Egy tárgyaló küldöttség érkezett térségünkbe, João Dantas (a riói *Diário Carioca* című napilap tulajdonosának) vezetésével, ami a KGST-országokkal 1961 áprilisa és júniusa között több kulturális és tudományos egyezményt készített elő. Kereskedelmi megállapodások születtek Bulgáriával, Jugoszláviával, Romániával, Magyarországgal, Csehszlovákiával, Lengyelországgal és Albániával. Megkezdődtek a tárgyalások az NDK-val, Ausztriával és Olaszországgal. A brazil export Közép- és Kelet-Európa irányába az 1958-as 45,1 millió USA-dolláros (az összkivitel 3,3%-a) szintről 1961-re 87,3 millió USA-dollárra (6,3%-ra) emelkedett. Az összeg számszerűleg nem túl magas, de a fejlődés üteme jóval túlszárnyalta a más irányú exportnövekedést. A „keleti blokkal” folytatott kereskedelem koordinálására a külügyminisztérium keretében, 1962-ben egy speciális bizottságot hoztak létre *Comissão Leste (Colest)* néven.

1961 nyarán Jânio Quadros elnök hirtelen bukásában kétségtelenül szerepe volt a független külpolitika megosztó jellegének, a nyitás folyamata azonban feltartóztathatatlanul haladt tovább a maga útján. Az 1964-es brazil katonai hatalomátvétellel megtorpanást okozott ugyan a KGST-országokhoz való közeledésben, de diplomáciai eredményeit az új rezsim inkább csak „jegelte”, megsemmisíteni azonban nem kívánta, a diktatúra éveiben az antikommunista aktivitás ugyanakkor mégis látványosan csökkent.

BIBLIOGRÁFIA

ALENCASTRE 1959

ALENCASTRE, Amílcar: *O Brasil e as relações com o Leste e a U.R.S.S.* Rio de Janeiro, Gráfica Editora Nap S.A., 1959.

ANDERLE 2007

ANDERLE Ádám (szerk.): *A magyar forradalom és a hispán világ, 1956.* Szeged, SZTE, 2007.

ARANHA 1957

ARANHA, Oswaldo: O bloco soviético na panorama mundial. Előadás kézírata. FGV-CPDOC/OA pi Aranha, O. 1957.00.0.

ARANHA 1958

ARANHA, Oswaldo: Relações diplomáticas com a União Soviética. *Revista Brasileira de Política Internacional* 1/2. 1958, 18–28. Oswaldo Aranha iratai – FGV/CPDOC, a katalógus elérhető www.cpdoc.fgv.br

BELOCH–ALVES DE ABREU 1984

BELOCH, Israel–ALVES DE ABREU, Alzira (eds.): *Dicionário Histórico-Biográfico Brasileiro 1930–1983.* I–IV. kötet. Rio de Janeiro, Editora Forense-Universitária–Finep, 1984.

BOÉR 1949

BOÉR, Nicolas: *Cardinal Mindszenty and the Implacable War of Communism against Religion and Spirit.* London, B.U.E., s. a. [1949].

BOÉR 1956

BOÉR, Nicolas: Na Hungria e no Oriente Medio decide-se o destino da ONU. *O Estado de São Paulo*, 1956. nov. 4., 9.

BORKENAU 1956

BORKENAU, Franz: A ultima esperança dos húngaros era o Ocidente. *O Estado de São Paulo*, 1956. nov. 6., 2.

BORKENAU 1937

BORKENAU, Franz: *The Spanish Cockpit. An Eyewitness Account of the Political and Social Conflicts of the Spanish Civil War.* London, Faber and Faber, 1937.

BOTO (IV.) 1961

BOTO, Carlos Pena: (IV.) *A Desastrosa Política Exterior do Presidente Jânio Quadros* [Jânio Quadros elnök szerencsétlen külpolitikája]. Petrópolis, Editôra Vozes Limitada, 1961.

BOTO (III.) 1961

BOTO, Carlos Pena: (III.) *Como se desenvolve a Ofensiva Comunista* [Hogyan erősödik a kommunista offenzíva]. Petrópolis, Editôra Vozes Limitada, 1961.

BOTO (I.) 1961

BOTO, Carlos Pena: (I.) *O que é o comunismo!* [Mi a kommunizmus!] Petrópolis, Editôra Vozes Limitada, 1961.

COLEMAN 1989

COLEMAN, Peter: *The Liberal Conspiracy. The Congress for Cultural Freedom and the Struggle for the Mind of Postwar Europe.* New York, The Free Press, A Division of MacMillan Inc.–London, Collier Macmillan Publishers, 1989.

CORRÊA 1996

CORRÊA, Manoel Pio: *O mundo em que vivi.* 3. edição. Rio de Janeiro, Expressão e cultura, 1996.

DÖMÉNY 2008

DÖMÉNY János: Latin-Amerika helye a háború utáni magyar külkapcsolatokban. In: *Az identitás régi és új koordinátái – Tanulmányok Anderle Ádám 65. születésnapjára.* Szerk. BERTA Tibor et al. Palatinus, Szeged–Budapest, 2008, 137–140.

HILTON 1994

HILTON, Stanley: *Oswaldo Aranha. Uma biografia.* Rio de Janeiro, Objetiva, 1994.

MOURA 1956

MOURA, Gerson: *Sucessos e ilusões – Relações internacionais do Brasil durante e após a Segunda Guerra Mundial.* Rio de Janeiro, Editora da Fundação Getúlio Vargas, 1991.

OESP

O Estado de São Paulo, 1956. október–december.

ÓNODY 1960

ÓNODY, Oliver: Relações comerciais do Brasil com o Bloco Soviético. *Revista Brasileira de Política Internacional* 11. 1960, 38–75.

PESSOA 1966

PESSOA, Lenildo Tabosa: *A revolução popular. Operários, estudantes e intelectuais contra o imperialismo.* Caruaru, Livraria e Tipografia Estudantil, 1966.

PONGRÁCZ 2006

PONGRÁCZ, Attila: A vida e a obra do economista e historiador húngaro Olivér Ónody. *Acta Scientiarum Socialium (Historia, Oeconomia, Paedagogia, Philosophia, Sociologia)* Tom. XXIII. 2006, 63–73.

SÁ MOTTA 2006

SÁ MOTTA, Rodrigo Patto: João Goulart e a mobilização anticomunista de 1961–64. In: *João Goulart entre a memória e a história.* Ed. FERREIRA, Marieta de Moraes. Rio de Janeiro, Editora FGV, 2006, 129–147.

SKIDMORE 1986 [1967]

SKIDMORE, Thomas E.: *Politics in Brazil 1930–1964. An Experiment in Democracy*. New York–Oxford, Oxford University Press, 1986 [1967].

STORRS 1973

STORRS, Keith Larry: *Brazil's Independent Foreign Policy, 1961–1964*. Ithaca, Cornell University, 1973.

SZABO et al.

SZABO, Ladislao–SEGRILLO, Angelo–AQUINO, Maria Aparecida de–AUBERT, Pedro Gustavo: *Hungria 1956 ...e o muro começa a cair*. São Paulo, Contexto, 2006.

SZILÁGYI 1993

SZILÁGYI, Ágnes Judit: Passeando na Avenida Prof. Nicolas Boér. *Observador Húngaro* 1993/3. 6–7.

SZILÁGYI 2004

SZILÁGYI Ágnes Judit: *Távolodás Európától. Nemzetépítés és kultúrpolitika Braziliában az Estado Novo idején*. Budapest, ÁGER Bt., 2004.

SZILÁGYI 2007

SZILÁGYI Ágnes Judit: Az „O Estado de Sao Paulo” című újság kommentárjai a magyar '56 forradalmi napjaiban. *Acta Hispanica – Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae* Tom. 12. 2007, 143–159.

SZILÁGYI–SÁRINGER 2002

SZILÁGYI Ágnes Judit–SÁRINGER János: *Ifj. Horthy Miklós, a Kormányzó kisebbik fia*. Budapest, Holnap, 2002.

VIZENTINI 2004

VIZENTINI, Paulo Fagundes: *Relações exteriores do Brasil (1945–1964). O nacionalismo e a política externa independente*. Petrópolis, Editora Vozes, 2004.